

Prawo spółdzielcze

z dnia 16 września 1982 r. (Dz.U. Nr 30, poz. 210)

Tekst jednolity z dnia 10 maja 1995 r. (Dz.U. Nr 54, poz. 288)

Tekst jednolity z dnia 23 października 2003 r. (Dz.U. Nr 188, poz. 1848)

Tekst jednolity z dnia 24 października 2013 r. (Dz.U. z 2013 r. poz. 1443)

Tekst jednolity z dnia 4 grudnia 2015 r. (Dz.U. z 2016 r. poz. 21)

Tekst jednolity z dnia 20 lipca 2017 r. (Dz.U. z 2017 r. poz. 1560)

(zm.: Dz.U. z 2017 r. poz. 1596)

Część I. Spółdzielnie

Tytuł I. Przepisy wspólne

Dział I. Spółdzielnia i jej statut

Art. 1. [Definicja]

§ 1. Spółdzielnia jest dobrowolnym zrzeszeniem nieograniczonej liczby osób, o zmiennym składzie osobowym i zmiennym funduszu udziałowym, które w interesie swoich członków prowadzi wspólną działalność gospodarczą.

§ 2. Spółdzielnia może prowadzić działalność społeczną i oświatowo-kulturalną na rzecz swoich członków i ich środowiska.

Literatura: *M. Adamowicz*, Uwagi na temat definicji towarzystwa ubezpieczeń wzajemnych i jego charakteru non profit, *Pieniądże i Więź* 2005, Nr 3; *P. Bielski*, Cel niezarobkowy spółek kapitałowych a status przedsiębiorcy, *Rej.* 2001, Nr 4; *tenże*, Niezarobkowy charakter działalności jako cecha konstrukcyjna spółdzielczej kasy oszczędnościowo-kredytowej, *Rej.* 2006, Nr 6; *tenże*, Spółdzielnia jako przedsiębiorca rejestrowy, *GSP* 2000, t. VII; *tenże*, Uwagi na tle regulacji spółek akcyjnych prowadzących Giełdę Papierów Wartościowych oraz Krajowy Depozyt Papierów Wartościowych, *GSP* 1999, t. V; *tenże*, Zasady stosowania kodeksu cywilnego w sprawach ze stosunków prawnych spółki handlowej i spółdzielni, cz. 2, *Pr.Sp.* 2010, Nr 10; *A. Blair*, Bankowość spółdzielcza w krajach Unii Europejskiej, Warszawa 2002; *J. Blicharz*, Ustawa o działalności pożytku publicznego i o wolontariacie. Ustawa o spółdzielniach socjalnych. Komentarz, Warszawa 2012; *W. Chrzanowski*, Prawo korporacji. Część ogólna, Warszawa 1997; *H. Cioch*, Miejsce spółdzielni w systemie prawa, w: *Prawo handlowe po przystąpieniu Polski do Unii Europejskiej. Materiały konferencyjne (Łódź, 23–26.09.2009)* (red. *W.J. Katner, U. Promińska*), Warszawa 2010; *tenże*, Zarys prawa spółdzielczego, Warszawa 2007; *P. Dostalić, O. Horák*, Zmiany w czeskim prawie prywatnym, *FP* 2014, Nr 4; *J. Dzierżanowski*, Ustawa o spółdzielniach. Tekst – Orzecznictwo S.N. – objaśnienia z uwzględnieniem spółdzielni mieszkaniowych i mieszkaniowo-budowlanych, Warszawa 1938; *T. Fijałkowski*, Prawo spółdzielcze. Komentarz, akty wykonawcze, orzecznictwo sądowe, Warszawa 1994; *S. Frydrych*, Odpowiedzialność członków organów podmiotów non profit na podstawie art. 116a Ordynacji podatkowej, *MoPod* 2010, Nr 5; *M. Gersdorf*, Spółdzielnie socjalne, w: *Z zagadnień współczesnego prawa pracy. Księga jubileuszowa profesora Henrykowi Lewandowskiemu* (red. *Z. Góral*), Warszawa 2009; *B. Gnela*, Pojęcie przedsiębiorcy w relacjach prawnych z konsumentem, w: *Współczesne problemy prawa handlowego. Księga jubileuszowa dedykowana prof. dr hab. Marii Poźniak-Niedzielskiej* (red. *A. Kidyba, R. Skubisz*), Kraków 2007; *B. Godlewska-Bujok, C. Miżejewski*, Ustawa o spółdzielniach socjalnych. Komentarz, Warszawa 2012; *G. Gorczyński*, Przedsiębiorcą się jest czy bywa? Uwagi o pojęciu przedsiębiorcy, w: *Współczesne problemy prawa handlowego. Księga jubileuszowa dedykowana prof. dr hab. Marii Poźniak-Niedzielskiej* (red. *A. Kidyba, R. Skubisz*), Kraków 2007; *S. Grzybowski*, Prawo spółdzielcze w systemie porządku prawnego, Warszawa 1976; *P. Gumiński*, Niezarobkowa działalność gospodarcza spółdzielczych kas oszczędnościowo-kredytowych, *PUG* 2010, Nr 12; *A. Herbet, S. Pawłowski, P. Zakrzewski*, Spółdzielcze kasy oszczędnościowo-kredytowe. Komentarz, Warszawa 2014; *J. Ignatowicz*, Glosa do post. SN z 27.2.1986 r., IV PRN 1/86, *OSPiKA* 1987, Nr 5, poz. 112; *M. Jedlińska*, Założenie spółdzielni socjalnej, *PS* 2013, Nr 5; *A. Jedliński, K. Pietrzykowski*, Komentarz do ustawy o spółdzielczych kasach oszczędnościowo-kredytowych, Gdańsk 1998; *A. Kidyba*, Prawo handlowe, Warszawa 2007; *tenże*, Prawo handlowe, Warszawa 2001; *tenże*, Spółka z ograniczoną odpowiedzialnością. Komentarz, Warszawa 2001; *A. Koniewicz*, Spółdzielnia Europejska – European Cooperation Society, *PPH* 2007, Nr 4; *T. Kowalak*, State and Co-operatives in

Socialism, w: *International Handbook of Cooprative Organizations* (red. E. Dülfer), Göttingen 1994; J. Kosik, Uwagi do zagadnienia tak zwanej specjalnej zdolności prawnej, ZNUW 1961, Nr 10; E. Kowalewski, Istota prawna ubezpieczeniowej zasady wzajemności oraz potrzeba nowej regulacji prawnej towarzystw ubezpieczeń wzajemnych, w: *Towarzystwa ubezpieczeń wzajemnych w polskim systemie ubezpieczeń (stan i perspektywy)* (red. T. Sangowski), Poznań 2001; *tenże*, Ubezpieczeniowa zasada wzajemności – jej istota i konsekwencje, PA 1998, Nr 1; K. Kruczalak, Forma organizacyjno-prawna działalności ubezpieczeniowej, PA 1997, Nr 2; *tenże*, Pojęcie przedsiębiorcy i jego znaczenie w obowiązującym prawie, Rej. 1998, Nr 3; K. Krzekotowska, Prawo spółdzielcze z komentarzem, Bielsko-Biała 2003; W. Marek, Zmiany w prawnej regulacji towarzystw ubezpieczeń wzajemnych, PA 1995, Nr 4; P. Marzec, Sektor non-profit w Unii Europejskiej, w: *Unia Europejska. Integracja, konkurencyjność, rozwój* (red. K.A. Kłosiński), Lublin 2007; P. Milewski, Towarzystwa ubezpieczeń wzajemnych a ubezpieczeniowe spółki akcyjne – na podstawie niemieckiego systemu ubezpieczeniowego, w: *Studia z ubezpieczeń gospodarczych i społecznych*, Poznań 2000; L. Myczkowski, Roszczenie o przyjęcie do spółdzielni mieszkaniowej i przydział lokalu po byłym członku, *Spółdzielczy Kwartalnik Naukowy* 1987, Nr 2; Z. Niedbała, Komentarz do znowelizowanego prawa spółdzielczego, Poznań 1994; *tenże*, Postępowanie wewnątrzspółdzielcze i zaskarżanie uchwał walnego zgromadzenia w świetle zasady samorządności spółdzielni, RPEiS 2006, Nr 4; K. Novy, Genossenschafts-Bewegung, Berlin 1983; J. Okolski, D. Wajda, Cel spółki akcyjnej, w: *Współczesne problemy prawa handlowego. Księga jubileuszowa dedykowana prof. dr hab. Marii Poźniak-Niedzielskiej* (red. A. Kidyba, R. Skubisz), Kraków 2007; T. Olko-Bagieńska, T. Stosik, J. Szymański, Ustawa o funkcjonowaniu banków spółdzielczych, ich zrzeszaniu się i bankach zrzeszających. Komentarz, Warszawa 2001; K. Pietrzykowski, Roszczenie o przyjęcie do spółdzielni, *Spółdzielczy Kwartalnik Naukowy* 1987, Nr 2; *tenże*, Waloryzacja udziałów członkowskich w spółdzielniach. Przepisy i komentarz, Warszawa 1991; K. Policha, Charakterystyka organizacyjno-prawna przedsiębiorstw ubezpieczeniowych, w: *Podstawy ubezpieczeń, t. III, Przedsiębiorstwo* (red. J. Monkiewicz), Warszawa 2003; *Prawo ubezpieczeń gospodarczych. Komentarz, t. I, Komentarz do przepisów prawnych o funkcjonowaniu rynku ubezpieczeń* (red. Z. Brodecki, M. Serwach, M. Glicz), Warszawa 2010; P. Saganek, Rozporządzenie wspólnotowe o spółdzielni europejskiej (SCE), PPE 2004, Nr 2; *tenże*, Spółdzielnie socjalne jako szansa dla społecznie wykluczonych, w: *Funkcja ochronna prawa pracy a wyzwania współczesności* (red. M. Bosak), Warszawa 2014; J. Sekita, Opodatkowanie jednostek non-profit. Wybrane problemy z praktyki podatkowej, *Przegląd Podatkowy* 2011, Nr 10; B. Słotwiński, Komentarz do statutu gminnej spółdzielni „Samopomoc Chłopska”, Warszawa 1972; R. Stawicki, Historia i teraźniejszość spółdzielni uczniowskich w Polsce, Kancelaria Senatu, Warszawa 2012; M. Trzebiatowski, Glosa do wyr. TSWE z 9.12.2008 r., C-442/07, EPS 2009, Nr 9; A. Wąsiewicz, Koncepcja legislacyjnej przebudowy systemu prawa ubezpieczeń gospodarczych, PA 1997, Nr 3; A. Wiśniewski, Recenzja: J. Kosik, *Zdolność państwowych osób prawnych w zakresie prawa cywilnego*, Warszawa 1963, Pal. 1963, Nr 7; P. Zakrzewski, Cel spółdzielni, KPP 2005, Nr 1; *tenże*, Majątek spółdzielni, Warszawa 2003; *tenże*, Spółdzielnia europejska jako nowy typ osoby prawnej, KPP 2008, Nr 1; *tenże*, Z zagadnień konstrukcji prawnej spółdzielni, Rej. 2004, Nr 9; A. Zalcewicz, Bank spółdzielczy jako Spółdzielnia Europejska – analiza prawna wybranych zagadnień w odniesieniu do regulacji polskich, PUG 2008, Nr 10; A. Zych, Firma o celach charytatywnych, Rzeczp. 2005, Nr 295; *tenże*, Określenie przedmiotu działalności i terenu działania w statucie spółdzielni, *Trybuna Spółdzielcza* 1983, Nr 8; A. Żabski, Cel, przedmiot oraz teren działania spółdzielni, *Spółdzielczy Kwartalnik Naukowy* 1987, Nr 2; *tenże*, Komentarz dla wszystkich do ustawy Prawo spółdzielcze, Warszawa 1983.

- I Komentowany przepis zawiera legalną definicję spółdzielni (por. *Kwapisz-Krygel*, *Prawo spółdzielcze*, art. 1 PrSpółdz). Jako przepis definicyjny art. 1 PrSpółdz wymienia cechy decydujące o tym, którą instytucję można nazwać spółdzielnią, jak i cechy, które odróżniają spółdzielnię od innych formacji czy osób prawnych. Pojęcie spółdzielni, będącej zrzeszeniem o zadaniach społeczno-gospodarczych, nie należy jednak do ustalonych i bezspornych, jest zadaniem trudnym, gdyż jest to zjawisko podlegające ciągłym przemianom, a tym samym zmienia się treść dotychczasowych pojęć (por. *Bierzanek*, *Prawo spółdzielcze*, 1962, s. 17).
- II Komentowany przepis zawiera ustawową definicję spółdzielni jako rodzaju korporacji (osoby prawnej) na tyle odrębnej od pozostałych typów osób prawnych, iż wymagającej osobnej kompleksowej ustawy. Przepis ten pełni w obrocie różne funkcje. Przepisy art. 1 § 1 i 2 PrSpółdz zawierają przede wszystkim normę adresowaną do sądu rejestrowego, wymieniając podstawowe

cechy, które tyleż składają się na pojęcie spółdzielni, co odróżniają ją od innych zrzeszeń. Na podstawie art. 1 § 1 PrSpółdz sąd rejestrowy decyduje, czy dany podmiot zarejestrować jako spółdzielnię. W dalszej kolejności przepis ten ma konstrukcyjne znaczenie dla wykładni pozostałych przepisów prawa spółdzielczego.

Analizując ustawową definicję spółdzielni, należy pamiętać o tym, że cechy spółdzielni powinny być rozpatrywane łącznie, ponieważ występuje między nimi zależność, a pełna treść każdej cechy ukazuje się na tle pozostałych (por. *Gersdorf, Ignatowicz*, Prawo spółdzielcze, 1985, s. 17).

III

Spis treści

A. Konstrukcja spółdzielni jako korporacji 1	E. Typy spółdzielni w prawie polskim 32
B. Cele gospodarcze działalności spółdzielni 10	F. Spółdzielnia a spółdzielnia europejska 46
C. Zarobkowy charakter działalności spółdzielni 15	G. Spółdzielnia a towarzystwo ubezpieczeń wzajemnych 52
D. Działalność społeczna spółdzielni 28	

A. Konstrukcja spółdzielni jako korporacji

1. Z definicji spółdzielni z art. 1 PrSpółdz wynika, że każdy podmiot, do którego ta definicja ma zastosowanie, jest zrzeszeniem, prowadzi wspólną działalność członków, prowadzi działalność gospodarczą, może (ale nie musi) prowadzić działalność niegospodarczą, prowadzi działalność gospodarczą w interesie swoich członków, jest zrzeszeniem dobrowolnym, jest zrzeszeniem nieograniczonej liczby osób, jest zrzeszeniem o zmiennym składzie osobowym, jest zrzeszeniem o zmiennym funduszu udziałowym.

2. Zgodnie z definicją zawartą w art. 1 PrSpółdz spółdzielnia stanowi zespół **osób**, które dla osiągnięcia wspólnego celu podejmują się **współdziałania** w sposób zorganizowany (por. *K. Kwapisz-Krygel*, Prawo spółdzielcze, art. 1 PrSpółdz).

3. Spółdzielnia jest korporacją, czyli zrzeszeniem (art. 1 § 1 PrSpółdz) posiadającym osobowość prawną (art. 11 PrSpółdz). Z tej racji jest osobą prawną typu korporacyjnego. Za korporację uważa się szczególnie typ osoby prawnej, której zasadniczym celem jest zbiorowość osób związanych z osobą prawną przez członkostwo i realizujących wspólny cel (por. *S. Grzybowski*, Prawo spółdzielcze, s. 35). Z uwagi na korporacyjny charakter spółdzielni występują między nią a spółkami kapitałowymi z jednej strony, a stowarzyszeniami z drugiej strony, wspólne kategorie i instytucje prawa korporacyjnego (por. *W. Chrzanowski*, Prawo korporacji, s. 1 i n.). Spółdzielnia jest zrzeszeniem, bo zrzesza swoich członków. Współdziałający członkowie stanowią **substrat osobowy** spółdzielni, zaś wnoszone przez nich kapitały w postaci nakładu pracy, zobowiązań do wniesienia udziałów i wkładów rzeczowych oraz środki wniesione do spółdzielni z tego tytułu, a także nabyte zgodnie ze wspólnym celem zrzeszających się osób kapitały od osób trzecich, stanowią **substrat majątkowy** spółdzielni.

4. Spółdzielnia jest **zrzeszeniem osób i wnoszonych przez te osoby nakładów (kapitałów)**. Osoby te łączą się ze sobą i współdziałają ze sobą (stąd stare określenie tego zrzeszenia jako „współdzielni” lub kooperatywy) dla osiągnięcia określonego wspólnego celu. Powodem tego współdziałania jest ta okoliczność, że albo bez zrzeszenia się danego celu nie udaje się w ogóle zrealizować, albo tylko przez złączenie wysiłków i kapitałów udaje się uczestnikom osiągnąć efekt korzyści skali lub nabycia zdolności ekonomicznej do korzystnego nabycia określonych dóbr lub usług wskutek obniżenia kosztów prowadzenia danej działal-

ności wspólnie i dzięki hurtowym zakupom. W piśmiennictwie podkreśla się, że spółdzielnia jest przede wszystkim zrzeszeniem osób, a nie kapitałów (por. *Gersdorf, Ignatowicz, Prawo spółdzielcze*, 1985, s. 17). Należy jednak pamiętać, że spółdzielnia jest również zrzeszeniem kapitałów (aktywów) wnoszonych przez zrzeszających się członków. W przeciwieństwie do spółek kapitałowych członkowie spółdzielni w pierwszej mierze wnoszą swoje zobowiązania do wniesienia udziałów, jeżeli statut nie wymaga, aby wstępując do spółdzielni, wpłacali już pełne udziały (por. *P. Zakrzewski, Majątek spółdzielni*, s. 5 i n.). W strukturze organizacyjnej spółdzielni funkcjonują członkowie, którzy poprzez wniesione wkładki (udziały i innego rodzaju składki i opłaty) tworzą majątek osoby prawnej, a przez swoje wspólne z innymi członkami uprawnienia organizacyjne decydują o działalności spółdzielni.

5. Z ustawowej definicji spółdzielni wynika, że **liczba członków musi być nieograniczona**, co oznacza, że nie może być z góry ograniczona w zarejestrowanym statucie ani przez przyjęcie uchwały przez organy spółdzielni.

5.1. W piśmiennictwie wyrażono pogląd, że z zasady nieograniczonej liczby członków wynika, że liczba członków spółdzielni nie może być zamknięta, jak to ma miejsce w spółkach kapitałowych, a także że ustawowa zasada nieograniczonej liczby członków stanowi podstawę do formułowania **zasady otwartych drzwi** (por. *Gersdorf, Ignatowicz, Prawo spółdzielcze*, 1985, s. 17). Jest to pogląd oparty na nieporozumieniu. Liczba członków spółek kapitałowych nie jest z góry zamknięta, a o zamkniętym charakterze członkostwa można raczej mówić w przypadku handlowych spółek osobowych i spółek cywilnych, gdzie – co do zasady – wymagana jest zgoda pozostałych wspólników na przyjęcie do spółki.

5.2. Ani zasada otwartych drzwi, ani też wskazana w ustawie cecha konstrukcyjna spółdzielni w postaci nieograniczonej liczby członków **nie są podstawą do formułowania normy prawnej nakazującej spółdzielni i jej organom przyjmowanie każdej osoby** chętnej i gotowej przystąpić do danej spółdzielni. Nie istnieje ogólne roszczenie o przyjęcie do spółdzielni, do której dana osoba się zgłasza. Trafnie wskazano w piśmiennictwie przedwojennym, że można dążyć do ograniczenia liczby członków na mocy przepisów ustawowych, które dają zarządowi prawo i możliwość odmowy przyjęcia do spółdzielni, a nawet zamknięcia listy członków (por. *J. Dzierżanowski, Ustawa o spółdzielniach. Tekst – Orzecznictwo S.N.*, s. 10). Wyrażano pogląd, że prawo to może przyznać zarządowi uchwałą walnego zgromadzenia członków, której nie można kwalifikować jako (nieodpuszczalnej) zmiany statutu, a może mieć znaczenie czasowe i ograniczyć dostęp na pewien czas z określonych powodów (por. *J. Dzierżanowski, Ustawa o spółdzielniach. Tekst – Orzecznictwo S.N.*, s. 10).

5.3. Już sama ustawa spółdzielcza, która ma realizować podstawowe zasady i założenia samopomocowego ruchu spółdzielczego, **chroni interesy założycieli oraz aktualnych członków spółdzielni, a nie jej potencjalnych uczestników**. Członkiem spółdzielni może być każda osoba fizyczna o pełnej zdolności do czynności prawnych, jeśli odpowiada ona **wymaganiom określonym w statucie** (art. 15 § 2 PrSpółdz), także **statut może wykluczyć** możliwe członkostwo osób prawnych (art. 15 § 4 PrSpółdz). Oznacza to, że statut nie może wyraźnie wykluczyć członkostwa oznaczonych osób fizycznych z uwagi na określone cechy i właściwości, jednakże może wprowadzać kryterium różnicujące zbiór (kategorię) osób fizycznych. Statut może uzależnić uzyskanie członkostwa od posiadania przez kandydatów określonych przymiotów, które powinny być istotne z punktu widzenia celów i zadań danej spółdzielni.

5.4. Jak wskazano w piśmiennictwie, statut może ograniczyć członkostwo do osób odpowiadających stawianym przez statut wymaganiom o charakterze społecznym, zawodowym czy ekonomicznym, które są uzasadnione celem i przedmiotem działalności gospodarczej danego typu spółdzielni; przykładowo statut może wymagać posiadania bydła określonej rasy w spółdzielni mleczarskiej, posiadania ziemi lub maszyn rolniczych w rolniczej spółdzielni produkcyjnej, posiadania odpowiednich kwalifikacji zawodowych w spółdzielni pracy, posiadania określonego stopnia niepełnosprawności w spółdzielni inwalidów, zamieszkiwania na terenie działania spółdzielni spożywców, posiadania środków pokrywających wkład w spółdzielni mieszkaniowej (por. *Gersdorf, Ignatowicz, Prawo spółdzielcze*, 1985, s. 49).

5.5. Wynikająca z art. 1 § 1 PrSpółdz **zasada samorządności** spółdzielni oraz **dobrowolności** w nawiązywaniu stosunków członkowskich **ogranicza** wywodzoną z tego przepisu zasadę tzw. otwartych drzwi, co sprawia, że wprawdzie każdy ma prawo ubiegania się o członkostwo w spółdzielni, jednak spółdzielnia może odmówić przyjęcia kandydata w poczet członków i **w zasadzie jest to decyzja arbi-**

tralna, bowiem ustawa nie przewiduje generalnego roszczenia o przyjęcie w poczet członków spółdzielni, które mogłyby być realizowane na drodze sądowej w przypadku odmowy. Jak wskazał SN, zasada ta doznaje wyjątków dopiero wówczas, gdy wyraźny przepis szczególny roszczenie takie przewiduje albo gdy wynika ono z postanowień statutu lub umowy zawartej przez spółdzielnię (por. wyr. SN z: 29.4.2003 r., V CKN 161/01, Legalis; 2.2.1968 r., I CR 652/67, OSNCP 1968, Nr 8–9, poz. 155).

5.6. Ustawa nakazuje w statucie określić minimalną liczbę członków (art. 15 PrSpółdz), jednak celem tego przepisu nie jest zagwarantowanie otwartości spółdzielni na nowych członków, lecz zagwarantowanie zdolności przetrwania finansowego i gospodarczego spółdzielni, dla której często konieczna jest większa liczba osób zobowiązanych do świadczeń na wspólny fundusz udziałowy oraz osób korzystających z usług powstałego wspólnego samopomocowego przedsiębiorstwa spółdzielczego.

5.7. Ustawa nie nakazuje (ale i **nie zakazuje *expressis verbis***) uregulowania w statucie maksymalnej liczby członków, co w większości wypadków nie miałyby jednak większego sensu z uwagi na naturalną dla spółdzielni zmienność składu członkowskiego. W piśmiennictwie wskazano, że statut nie może określać górnej granicy liczby członków, gdyż byłoby to sprzeczne z zasadą otwartych drzwi (por. *Gersdorf, Ignatowicz, Prawo spółdzielcze*, 1985, s. 49). Mimo to sam ustawodawca stanowi przykładowo, że **spółdzielnia socjalna może liczyć maksymalnie 50 członków** (art. 5 ust. 2 SpółSocJU), opierając się na założeniu, że nie jest ona w stanie efektywnie wspierać swoich członków przy większym składzie osobowym.

5.8. Należy przyjąć, że **spółdzielnia nie jest prawnie zobowiązana przyjmować na członków nawet tych osób, które spełniają wymagania statutowe** i ubiegają się o członkostwo w spółdzielni, składając deklarację członkowską, tylko dlatego, że odpowiadają owym wymaganiom (tak słusznie *Gersdorf, Ignatowicz, Prawo spółdzielcze*, 1985, s. 18). Nie narusza zasady otwartych drzwi odmowa przez organy spółdzielni przyjęcia kandydata do spółdzielni spełniającego wymagania statutowe, zwłaszcza jeżeli odmowa powodowana jest brakiem możliwości gospodarczych spółdzielni wypełnienia statutowych obowiązków wobec ubiegającego się o przyjęcie, co przekreśla sens tego członkostwa. Należy zatem wskazać, że **przewidziana w art. 1 § 1 PrSpółdz cecha nieograniczonego składu członkowskiego jest cechą opisową, a nie wyrazem normy nakazującej określone działanie lub zakazującej dokonywania odmowy**. Wskazuje ona jedynie na skutki stosowania w praktyce spółdzielczej nienormatywnej zasady otwartych drzwi. Stanowi ona też dowód ogólnego nakierowania spółdzielni i jej przychylności na przyjmowanie nowych członków, co związane jest nie tyle z dążeniem do zagwarantowania praw ogółowi publiczności, ile z dążeniem do wzmocnienia kondycji finansowej spółdzielni i jej funduszu udziałowego przez ustanowienie możliwości powiększenia w każdej chwili liczby osób zobowiązanych do wnoszenia zadeklarowanego udziału na pokrycie strat bilansowych spółdzielni.

6. **Dobrowolność zrzeszenia się w spółdzielni** była do niedawna ustawową cechą tej korporacji. Zgodnie z art. 1 PrSpółdz82 w pierwotnym brzmieniu spółdzielnia była dobrowolnym zrzeszeniem o nieograniczonej liczbie członków. Dobrowolność wyłączała jakiegokolwiek formy przymusu co do założenia spółdzielni, co do przystąpienia do spółdzielni, co do wystąpienia ze spółdzielni we wszelki możliwy sposób (por. *Gersdorf, Ignatowicz, Prawo spółdzielcze*, 1985, s. 17). Dotyczyło to przymusu prawnego, nie ekonomicznego.

7. Skoro według ustawy **skład osobowy** spółdzielni musi być **zmienny**, wynika stąd prawo członków do występowania ze spółdzielni, przez co skład osobowy będzie się zmieniać (por. *J. Dzierżanowski, Ustawa o spółdzielniach. Tekst – Orzecznictwo S.N.*, s. 11).

8. Wobec nieograniczonej liczby członków **kapitał spółdzielni** musi być **zmienny** (por. *J. Dzierżanowski, Ustawa o spółdzielniach. Tekst – Orzecznictwo S.N.*, s. 11). Konsekwencją nieograniczonej liczby członków i zmienności składu osobowego członków jest zmienność funduszu udziałowego. Należy podkreślić, że chodzi tu jedynie o zmienność wartości jednego z funduszy bilansowych (kapitałów własnych) spółdzielni, który służy przede wszystkim pokrywaniu strat bilansowych spółdzielni, nie zaś o zmienność majątku spółdzielni w ogóle.

9. **Samorządność spółdzielni** uczyniono ustawową jej cechą w okresie reformy gospodarczej lat 80. XX. Zgodnie z art. 1 PrSpółdz82 w pierwotnym brzmieniu spółdzielnia była

samorządnym zrzeczeniem o nieograniczonej liczbie członków. Chodziło o samorządność spółdzielni jako osoby prawnej na zewnątrz, a nie o samorządność jej członków. Chodziło tu o możliwość (swobodę) decydowania spółdzielni o jej sprawach w granicach ustawowej samodzielności, a więc bez kierowania działalnością przez podmioty trzecie lub administrację państwową. W art. 2 § 1 PrSpółdz82 w pierwotnym brzmieniu podkreślono, że spółdzielnia prowadzi swoją działalność samodzielnie. Samodzielność i swoboda działania zostały tu wyrażone zarówno wobec organów władzy państwowej – centralnej i terenowej, jak również w ramach tzw. ruchu spółdzielczego wobec centralnych związków spółdzielczych oraz innych związków spółdzielczych. Jak wskazano w piśmiennictwie, samodzielność zarządzania swoim majątkiem i przedsiębiorstwem przez spółdzielnię zależy od istniejących granic samodzielności, zgodnych z interesem społecznym, od modelu gospodarki oraz od aktualnych zadań państwa, te zaś były wytyczane przez obowiązujące przepisy prawne (por. *Gersdorf, Ignatowicz, Prawo spółdzielcze, 1985, s. 20*). Artykuł 2 § 1 PrSpółdz oraz zmienione przepisy o sposobie działania związków spółdzielczych uwalniały spółdzielnię od ich nakazowej ingerencji. Wyłączony został generalny przymus organizacyjny, ale również ścisła kontrola państwa nad kierunkami aktywności gospodarzej spółdzielni.

B. Cele gospodarcze działalności spółdzielni

10. Zgodnie z ogólną definicją spółdzielni jest ona zrzeczeniem, które **w interesie swoich członków** prowadzi **wspólną działalność gospodarczą** (art. 1 § 1 PrSpółdz). Oczywiście nie chodzi tu o prowadzenie działalności przez spółdzielnię wspólnie z innymi podmiotami, ale o to, że w ramach spółdzielni członkowie, współdziałając w sposób polegający na prowadzeniu działalności gospodarczej, zaspokajają swoje interesy ekonomiczne z tym związane. W okresie międzywojennym za spółdzielnię uważano zrzeczenie mające **na celu podniesienie zarobku lub gospodarstwa** członków **przez prowadzenie** wspólnego przedsiębiorstwa (art. 1 ust. 1 SpółU20). Obie definicje wskazują na ekonomiczny charakter udziału członków w działalności spółdzielni jako jej właścicieli ekonomicznych. W okresie gospodarki nakazowo-rozdzielczej ustawowa definicja spółdzielni wskazywała bowiem na prowadzenie działalności gospodarczej w ramach narodowego planu gospodarczego (art. 1 SpiZwU). W zależności zatem od systemowych zmian zarządzania gospodarką prowadzenie działalności gospodarczej przez spółdzielnię miało różny charakter i ukierunkowanie. Wymóg prowadzenia wspólnego przedsiębiorstwa zapewnia jednak to, aby nie organizować w formie spółdzielni organizacji społecznych. Nie jest spółdzielnią stowarzyszenie spełniające także pewne funkcje gospodarcze związane z działalnością statutową (por. *Bierzanek, Prawo spółdzielcze, 1962, s. 20*). Zastrzeżenie w definicji z 1920 r., że spółdzielnia prowadzi przedsiębiorstwo, zapewniało zaś, że spółdzielnia nie mogła, jak spółki kapitałowe, oddać innej osobie tego przedsiębiorstwa do korzystania, np. wydzierżawić je lub oddać je do prowadzenia przez kogoś innego na wspólny rachunek członków (por. *Bierzanek, Prawo spółdzielcze, 1962, s. 19–20*).

11. Obecnie jest to wspólna działalność gospodarcza członków w ramach i za pomocą struktury spółdzielni. W poprzednim stanie prawnym ustawowe definicje spółdzielni akcentowały większy dystans działalności gospodarczej spółdzielni wobec decyzji wyrażanych przez członków, wykonywanej pod kierunkiem zarządu w zgodzie z dyrektywami płynącymi z zewnątrz, tj. z założeń określonych w planach społeczno-gospodarczych, a nawet z planów gospodarczych państwa. Nawet wówczas spółdzielnia prowadziła działalność gospodarczą przynajmniej, kierując się potrzebami zrzeszonych członków (art. 1 PrSpółdz82 w pierwotnym brzmieniu). Było to właściwie powtórzenie definicji spółdzielni, która miała prowadzić działalność w ramach narodowego planu gospodarczego (art. 1 SpiZwU), jed-

nak założenia reformy gospodarczej lat 80. XX w. nakazywały przez zmianę zakresu definicji spółdzielni uwzględniać w działalności gospodarczej spółdzielni również interesy jej członków.

12. Niezależnie zatem od uwarunkowań działalności spółdzielni cele gospodarcze spółdzielni muszą być zawsze najważniejsze. Aktualny pozostaje do dziś pogląd, iż korporacja (organizacja) nieprowadząca działalności gospodarczej nie jest spółdzielnią mimo posiadania wszystkich innych cech charakterystycznych dla definicji spółdzielni (por. *Gersdorf, Ignatowicz*, Prawo spółdzielcze, 1985, s. 18). Osiągnięcie celów gospodarczych nie stanowi też o podniesieniu poziomu kulturalnego członków (por. *J. Dzierżanowski*, Ustawa o spółdzielniach. Tekst – Orzecznictwo S.N., s. 12). Z dalszych przepisów ustawy wynika potwierdzenie tezy, że spółdzielnia jako podmiot gospodarczy obligatoryjnie musi prowadzić działalność gospodarczą. Spółdzielnia prowadzi działalność gospodarczą na zasadach rachunku ekonomicznego przy zapewnieniu korzyści członkom spółdzielni (art. 67 PrSpółdz). Jeżeli spółdzielnia w ogóle nie rozpoczyna prowadzenia działalności gospodarczej w ciągu roku od dnia zarejestrowania, może to być podstawą do wykreślenia spółdzielni z rejestru (art. 115 PrSpółdz), a zaprzestanie prowadzenia działalności gospodarczej i nieprowadzenie jej przez rok jest przyczyną postawienia spółdzielni w stan likwidacji (art. 114 § 1 pkt 3 PrSpółdz).

13. Dla realizacji zadań gospodarczych spółdzielni służy jej majątek. Celem działania spółdzielni i jej zadaniem jest działać i pomagać (jedyń)ie swym członkom do osiągnięcia celów gospodarczych. Wynika stąd również to, że utrata praw członkowskich pociąga za sobą jednocześnie utratę wszelkich osiągniętych uprawnień w spółdzielni, w tym prawa do używania majątku spółdzielni (por. *J. Dzierżanowski*, Ustawa o spółdzielniach. Tekst – Orzecznictwo S.N., s. 12). Majątek spółdzielni może być tak zorganizowany, że stanowić będzie **przedsiębiorstwo w rozumieniu art. 55¹ KC**. Może natomiast stanowić jedynie przedsiębiorstwo w znaczeniu funkcjonalnym. Ponadto prowadzenie przez spółdzielnię działalności gospodarczej (art. 1 § 1 PrSpółdz) nie oznacza, iż musi ona prowadzić przedsiębiorstwo zarobkowe. Związek członków z przedsiębiorstwem spółdzielni jest o tyle specyficzny, że członkowie nie tylko określają cele i zadania spółdzielni, wyposażają ją w majątek oraz zarządzają jej działalnością przez organy, ale z natury tej korporacji są przede wszystkim jej podstawowymi lub wyłącznymi klientami (kontrahentami) lub obligatoryjnymi pracownikami. Spółdzielnia jako **przedsiębiorstwo samopomocowe** ma prowadzić przedsiębiorstwo lub po prostu działalność gospodarczą w interesie swoich członków, tzn. albo bezpośrednio na rzecz swoich członków, albo na rzecz osób trzecich (zawierając z nimi umowy w zakresie przedmiotu działalności spółdzielni) w interesie swoich członków.

14. W obecnym stanie prawnym nie jest uzasadniony pogląd, iż członkowie spółdzielni utrzymują ze spółdzielnią stosunki handlowe (tak *Kwapisz-Krygel*, Prawo spółdzielcze, art. 1 PrSpółdz). Pogląd taki był uzasadniony w okresie międzywojennym, gdy obowiązywał KH regulujący takie stosunki, a spółdzielnia uznawana była za kupca w rozumieniu tego kodeksu (art. 4 SpółU20). Inaczej też niż w innych krajach, regulacja spółdzielni w prawie polskim ma miejsce w odrębnej ustawie głównej i w ustawach do niej szczególnych. Regulacja spółdzielni w innych krajach znajduje się często w ramach ustaw prawa handlowego, gdzie sama spółdzielnia uznawana jest za szczególną postać spółki akcyjnej lub spółki z o.o. (np. w prawie francuskim). Także w wielu krajach Europy Środkowo-Wschodniej reguluje się problematykę spółdzielni bezpośrednio w aktach prawa handlowego, np. na Słowacji uczyniono tak w strukturze Kodeksu handlowego z 1991 r. (č. 509/1991 Sb.), a w Czechach problematykę spółdzielni reguluje odpowiedni rozdział ustawy Nr 90/2012 o korporacjach handlowych (z. č. 89/2012 Sb.) oraz przepisy Nowego Kodeksu Cywilnego z 2012 r. (Nový občanský zákoník, č. 89/2012 Sb.) (por. *P. Dostařík, O. Horák*, Zmiany, s. 18–19 i 23).

C. Zarobkowy charakter działalności spółdzielni

15. Wyjaśnienia wymaga, czy spółdzielnia prowadzi przedsiębiorstwo i działalność zarobkową. W prawie spółek handlowych dokonano już analizy różnego charakteru działalności, jaką mogą prowadzić spółki kapitałowe, będące jak spółdzielnia osobami prawnymi. Na tej podstawie wyróżnia się osoby *for profit*, osoby *non profit*, których celem nie może być prowadzenie działalności gospodarczej (jak partie polityczne), a także osoby *not for profit*, których cel nie został określony jako gospodarczy, ale które mogą prowadzić działalność gospodarczą (por. A. Kidyba, Prawo handlowe, 2007, s. 22, 700; J. Frąckowiak, w: System PrPryw, t. 1, 2007, s. 1056). Z kolei w prawie niemieckim cele działalności korporacyjnych osób prawnych dzieli się na trzy grupy: cele gospodarcze mające charakter zarobkowy (*erwerbwirtschaftliche Zwecke*), cele niegospodarcze (*ideale Zwecke*), cele gospodarcze niemające charakteru zarobkowego (*sonstige wirtschaftliche Zwecke*). Z jednej strony istnieją korporacje mające cele gospodarcze, tj. takie, które prowadzą działalność gospodarczą i ma ona charakter zarobkowy, tj. nastawiony na osiągnięcie zysku, który może być dzielony między wspólników. Z drugiej strony korporacja (np. spółka akcyjna) realizuje cele idealne wówczas, gdy nie są one efektem działalności gospodarczej i jednocześnie mają charakter niezarobkowy, tj. nie są nakierowane na zysk, a żadne ewentualne osiągnięte zyski nie są dzielone między wspólników (por. A. Kidyba, Spółka z ograniczoną odpowiedzialnością, s. 8–9). Z kolei kategoria pośrednia, czyli osiąganie celów gospodarczych niemających charakteru zarobkowego (*sonstige wirtschaftliche Zwecke*), obejmuje te spółki kapitałowe, które prowadzą działalność (aktywność) gospodarczą, ale osiągnęte z niej zyski nie są dzielone między wspólników. Niekiedy podkreśla się, że cel nie polega wówczas na prowadzeniu przedsiębiorstwa i dlatego nie są to cele skierowane na zysk (por. A. Szajkowski, w: *Sółtyński, Szajkowski, Szwaja*, Komentarz KH, t. I, s. 935–936). Celem działania spółki jest wówczas zamiar uzyskania przez spółkę lub podmioty z nią powiązane pewnych korzyści majątkowych lub innych wartości ekonomicznych, innych niż zysk (por. A. Szajkowski, w: *Sółtyński, Szajkowski, Szwaja*, Komentarz KH, t. I, s. 848). Może to też być działalność, która sama nie przynosi zysku, ale umożliwia jego realizację na innych odcinkach procesu gospodarczego, w których zainteresowani są uczestnicy. Wówczas podejmowanie działalności, która nie ma charakteru zarobkowego, ale realizuje dodatkowe cele mające charakter gospodarczy, pozwala zaliczyć spółkę z o.o. i spółkę akcyjną do kategorii zrzeszenia *not for profit* lub zrzeszenia *non profit* (por. A. Kidyba, Spółka z ograniczoną odpowiedzialnością, s. 9).

16. Analiza prezentowanych koncepcji wskazuje, że **nie zostało do końca jasno zdefiniowane pojęcie zarobkowości w prawie handlowym**. Nie do końca bowiem wiadomo, czy posługujący się tym wyrażeniem mają na myśli zarobkowy charakter samej korporacji i jej przedsięwzięcia, w ramach którego może powstać rachunkowa kategoria zysku (np. zasady księgowania przychodów i wpłat członków, odpłatność świadczonych usług, cena powyżej kosztów wytworzenia), czy też zarobkowy charakter uczestnictwa (członkostwa) wspólników (członków) w tej korporacji wyraża się choćby w możliwości uczestniczenia w wewnętrznym podziale wypracowanego w tej korporacji zysku przez jego podział. W mojej ocenie właściwe dla rozumienia pojęcia zarobkowości jest drugie stanowisko nakazujące badać, czy i w jakim stopniu członkowie korporacji uczestniczą w podziale wypracowanego zysku, przy czym podział polegać może nie tylko na wypłacie dywidendy, ale również na możliwości dopisania (przeksięgowania) odpowiedniej części zysku do podziału na pozycje bilansu zrzeszenia, które są zwrotne i w razie ich wypłaty (zwrotu) członek korporacji ostatecznie partycypuje w wypracowanym zysku.

17. W świetle przedstawionego podziału spółek kapitałowych według kryterium gospodarczego i zarobkowego charakteru prowadzonej przez nie działalności należy stwierdzić, że,

po pierwsze, **nie można przyporządkować działalności prowadzonej przez każdą spółdzielnię wyłącznie do jednej z tych grup**, a po drugie, nawet **definicja korporacji osiągającej cele gospodarcze niemające charakteru zarobkowego (*sonstige wirtschaftliche Zwecke*) nie pasuje do większości spółdzielni.**

18. Dla wyjaśnienia zarobkowego charakteru działalności prowadzonej przez spółdzielnie istotna jest okoliczność, że według przepisów ogólnych PrSpółdz **spółdzielnia – co do zasady – może wypracowywać zysk księgowy**, który po opodatkowaniu stanowi nadwyżkę bilansową. Spółdzielnie są objęte obowiązkiem stosowania Rachunku i sporządzają co roku bilans oraz pozostałe elementy sprawozdania finansowego. Jeśli działalność zarobkowa zmierzająca do uzyskania zysku polega na prowadzeniu działalności mającej na celu osiągnięcie zysku, czyli nadwyżki przychodów nad kosztami, to definicja ta jest spełniona. **W nielicznych tylko kategoriach spółdzielni nie jest możliwe w ogóle powstanie kategorii rachunkowo-księgowej w postaci zysku (np. spółdzielnie mieszkaniowe do 2007 r.) lub pojawia się on na działalności niepodstawowej, a zatem wyjątkowo (np. spółdzielnie mieszkaniowe po 2007 r.).** Zatem niemal każda spółdzielnia spełnia definicję zarobkowości w jej pierwszym znaczeniu, omówionym wyżej (por. Nt 16), czemu nie stoi na przeszkodzie fakt, że niejednokrotnie jest to nadwyżka (zysk) wypracowana na transakcjach z własnymi członkami.

19. Co więcej, według zasad ogólnych – **co do zasady – nadwyżka bilansowa (zysk) może być dzielona między członków.** Spółdzielnia prowadzi działalność gospodarczą przy zapewnieniu korzyści członkom (art. 67 PrSpółdz). Jedną z korzyści zapewnianych członkom wielu typów spółdzielni (lecz nie wszystkich typów, o czym poniżej) jest **wypłata** członkom ich udziału z osiągniętej w danym roku nadwyżki bilansowej przeznaczonej do podziału między członków (**dywidenda spółdzielcza**). Zgodnie z art. 5 § 1 PrSpółdz statut spółdzielni powinien określać zasady podziału nadwyżki bilansowej (dochodu ogólnego), a bardziej konkretnie, statut określa zasady podziału nadwyżki bilansowej między członków spółdzielni (art. 77 § 2 PrSpółdz). O tym zaś, że pojęcie podziału nadwyżki bilansowej między członków spółdzielni oznacza wypłatę członkom do ich rąk określonego udziału w opodatkowanym zysku spółdzielni, w podobny sposób jak wypłata dywidendy w spółkach kapitałowych, świadczy nie tylko ustalona tradycja i praktyka spółdzielcza, jak również brzmienie art. 29 § 1 PrSpółdz, który reguluje przedawnienie roszczeń o wypłatę udziału w nadwyżce bilansowej. Chodzi tu o roszczenie o zwrot udziału członka w części nadwyżki bilansowej przypadającej według uchwały walnego zgromadzenia do podziału między członków zgodnie z art. 77 PrSpółdz (por. *Gersdorf, Ignatowicz*, Prawo spółdzielcze, 1985, s. 80). Zasady ogólne przewidują zatem, że zysk spółdzielni nie jest w całości zatrzymywany w jej majątku, ale że może być wypłacany członkom.

20. Istnieją spółdzielnie, w których udział członków w nadwyżce bilansowej jest zagwarantowany ustawą, statut nie może tego uprawnienia wyłączyć, ale jego **wypłata następuje w sposób specyficzny** dla przedmiotu i celu działania danego typu spółdzielni. Przykładowo, za pracę w spółdzielni pracy członek spółdzielni otrzymuje wynagrodzenie, na które składa się zarówno wynagrodzenie bieżące, jak i udział w części nadwyżki bilansowej przeznaczonej do podziału między członków zgodnie z zasadami ustalonymi w statucie (art. 183 § 1 PrSpółdz). Udział w nadwyżce bilansowej przeznaczonej do podziału między członków (udział w tej części nadwyżki, która nie jest nieakumulowana w spółdzielni) stanowi element wynagrodzenia za pracę, jednak nie jest stałym składnikiem płacowym. Wypłata z tego tytułu jest związana z elementem ryzyka gospodarczego. Przysługuje członkom jedynie wtedy, gdy spółdzielnia osiągnie w danym roku nadwyżkę bilansową (por. *Gersdorf, Ignatowicz*, Prawo spółdzielcze, 1985, s. 285). Mimo że udział wszystkich członków w nadwyżce bilansowej w ramach wypłaty wynagrodzenia jest zagwarantowany ustawowo, w orzecznictwie

przyjęto, że możliwe jest wprowadzenie do statutu spółdzielni pracy postanowienia umożliwiającego (bezpośrednio) lub przekazującego do dookreślenia w regulaminie organów spółdzielni pracy (pośrednio) pozbawienie niektórych członków udziału w nadwyżce bilansowej przeznaczonej do podziału w danym roku. Może to jednak mieć miejsce jedynie wtedy, gdy postępowanie danego członka wyrządza spółdzielni szkodę w sposób stały, a nie w wyniku jednorazowego zdarzenia lub nienależytego zachowania wobec spółdzielni (por. wyr. SN z 30.6.1969 r., II PR 255/69, OSNCP 1970, Nr 5, poz. 80).

21. Podział części nadwyżki bilansowej między członków spółdzielni może nastąpić także w formie **oprocentowania udziałów** (art. 77 § 4 PrSpółdz), gdy **naliczone procenty wypłać się**, a nie zalicza na powiększenie udziałów członkowskich i w konsekwencji pozycji funduszu udziałowego w bilansie spółdzielni. Istnieje wreszcie możliwość wypłaty przez spółdzielnię **odsetek naliczonych od wkładu pieniężnego** członka. Jeżeli zarejestrowany statut spółdzielni przewiduje wnoszenie przez członków określonych wkładów pieniężnych lub przyjmowanie na poczet wkładów pieniężnych oszacowanych środków produkcji (art. 152 § 1 PrSpółdz) oraz oprocentowanie wkładów pieniężnych (art. 152 § 3 PrSpółdz), wówczas należne za dany rok odsetki mogą albo zostać zaliczone na powiększenie wkładu pieniężnego (ujawnionego w bilansie po stronie pasywów), albo zgodnie z art. 152 § 4 PrSpółdz wypłata odsetek od wkładu pieniężnego nastąpi raz w roku w terminie wskazanym w statucie.

22. „Podział nadwyżki między członków” to także taki sposób akumulacji, który polega nie na wypłacie dywidendy, ale na **odpisaniu udziału w nadwyżce bilansowej na fundusze**, w których w razie odejścia lub likwidacji spółdzielni członkowie partycypują w formie bezpośrednich wypłat z majątku spółdzielni. Członkowie spółdzielni mogą doprowadzić do wypłaty na swoją rzecz zgromadzonych przez siebie **udziałów i wkładów** w wartości bilansowej, występując ze spółdzielni. Przysługują im wobec spółdzielni roszczenia o wypłatę udziałów oraz roszczenia o zwrot wniesionych wkładów, które mogą zostać zbyte innym osobom ze skutecznością od dnia, w którym stały się wymagalne (art. 27 § 1 PrSpółdz). W przypadku zaś likwidacji spółdzielni po zaspokojeniu wierzycieli spółdzielni członkowie mogą uzyskać bezpośrednie **wypłaty z pozostałego jeszcze majątku**. Majątek ten zostaje przeznaczony na cele określone w uchwale ostatniego walnego zgromadzenia (art. 125 § 5 PrSpółdz), a nic nie stoi na przeszkodzie, aby tym celem była wypłata członkom określonych sum w razie, gdy pozostały majątek ma być w całości lub części podzielony między członków. W podziale tym uwzględnić należy jedynie także byłych członków spółdzielni (z wyjątkiem spółdzielni mieszkaniowych), którym do chwili przejścia albo postawienia spółdzielni w stan likwidacji nie wypłacono jeszcze wszystkich udziałów (art. 125 § 5a PrSpółdz). Dopiero jeżeli uchwała walnego zgromadzenia nie zawiera żadnego wskazania, likwidator przekazuje pozostały majątek nieodpłatnie na cele spółdzielcze lub społeczne (art. 125 § 6 PrSpółdz).

23. Cechą charakterystyczną gospodarki spółdzielni jest jednak to, że **osiągnięta nadwyżka bilansowa** służy przede wszystkim **akumulacji**. Mimo zatem możliwości czy to wypłaty dywidendy spółdzielczej, czy dokonania odpisów na udziały i wkłady członkowskie, w spółdzielni, zgodnie z wolą członków wyrażoną w zarejestrowanym statucie lub po prostu na podstawie uchwały członków osiągnięta nadwyżka nie jest dzielona między członków, ale pozostaje w spółdzielni – wzmacnia majątek spółdzielni przez **dobrowolne** odpisy na fundusze bezzwrotne spółdzielni, głównie na **fundusz zasobowy**, który nie jest dzielony między członków. Zgodnie bowiem z zasadami ogólnymi, po dokonaniu odpisów przewidzianych w ustawie i zarejestrowanym statucie spółdzielni, resztę nadwyżki przeznacza się na cele określone w uchwale walnego zgromadzenia (art. 77 § 1 PrSpółdz). Dopiero jeżeli statut nie przewiduje wypłacania udziałów w nadwyżce bilansowej (bo takiego możliwego postanowienia nie przewidziano albo dany typ spółdzielni prowadzi ustawowo działalność

niezarobkową), decyzja walnego zgromadzenia może dotyczyć jedynie formy akumulacji owej reszty w postaci odpowiedniego odpisu na jeden z funduszy spółdzielni lub kategorii sprawozdawczej związanej z funduszami spółdzielni. Ustawa zapewnia minimalny obowiązek akumulacji przez wymóg, aby każda spółdzielnia przeznaczala (odpisywała) co najmniej 5% osiągniętej nadwyżki bilansowej na fundusz zasobowy (art. 77 § 1 PrSpółdz), a jeżeli zadeklarowane przez członka udziały nie zostały w pełni wniesione, kwoty przypadające członkowi z tytułu podziału nadwyżki bilansowej zalicza się na poczet jego niepełnych udziałów (art. 77 § 3 PrSpółdz). Oprócz funduszu udziałowego i zasobowego, powstającego m.in. z części nadwyżki bilansowej (art. 78 § 1 pkt 2 PrSpółdz) spółdzielnia tworzy także inne fundusze własne, w tym bezzwrotne, przewidziane w jej statucie (art. 78 § 2 PrSpółdz).

24. Istnieją też spółdzielnie, w których **ustawa wyłącza wszelki udział członków w zysku spółdzielni** po jego opodatkowaniu. Przykładowo **nadwyżka bilansowa spółdzielni socjalnej** nie może podlegać podziałowi pomiędzy jej członków w żadnej możliwej formie, w szczególności nie może być nawet przeznaczona na zwiększenie funduszu udziałowego ani na oprocentowanie udziałów (art. 10 ust. 2 SpółSocjU). Nadwyżka bilansowa spółdzielni socjalnej podlega podziałowi, ale nie jest nigdy dzielona między członków, gdyż jest przeznaczana na zwiększenie funduszy niepodzielnych: funduszu zasobowego (co najmniej 40%), na cele integracji wymienione w art. 2 ust. 2 i 3 SpółSocjU (co najmniej 40%), a jeśli coś zostanie, to do 20% nadwyżki bilansowej jest przeznaczanych na fundusz inwestycyjny (art. 10 ust. 1 SpółSocjU). Podobnie zgodnie z ustawą, **nadwyżka bilansowa SKOK** zostaje przeznaczona (wyłącznie) na zwiększenie funduszu zasobowego lub na uzupełnienie udziałów przeznaczonych na pokrycie straty bilansowej (art. 26 SpKasyU).

25. Należy zatem podkreślić, że niektóre z rodzajów spółdzielni, prowadząc działalność gospodarczą, **prowadzą jednocześnie działalność zarobkową**, gdyż przewidują możliwość wypłaty dywidendy spółdzielczej lub oprocentowanie udziałów, albo przewidują (przy zakazie bezpośrednich wypłat) dokonywanie odpisów na fundusze zwrotne (fundusz udziałowy, wkładów). W przypadku innych rodzajów spółdzielni ustawa zakazuje podziału wypracowywanej nadwyżki bilansowej między członków w jakiegokolwiek postaci lub nie dopuszcza nawet do zaistnienia kategorii księgowej zysku w sprawozdaniu finansowym spółdzielni; wówczas spółdzielnia prowadzi **działalność niezarobkową**. Należy także wskazać, że wiele spółdzielni o teoretycznie zarobkowym charakterze **prowadzi de facto działalność gospodarczą niezarobkową**, przyjmując w statucie lub w praktyce zasady działania przewidujące konsekwentną akumulację ewentualnych nadwyżek w celu przygotowania rezerw na pokrycie przyszłych strat bilansowych lub na przyszłe inwestycje.

26. W przypadku spółdzielni istotne jest przypomnienie, że nawet w spółdzielniach przewidujących coroczną wypłatę dywidendy spółdzielczej **oczekiwanie na dywidendę nie jest podstawowym celem uczestnictwa członków w tych spółdzielniach**, lecz zapewnienie sobie możliwości pracy lub kontraktowania ze spółdzielnią (bezpośrednie usługi spółdzielni). W związku z tym dywidenda spółdzielcza, nawet jeśli jest corocznie wypłaca, służy raczej sprawiedliwemu zwrotowi nadwyżek osiągniętych na transakcjach z członkami, niż wypłatę urobku w związku z działalnością prowadzoną na rzecz osób trzecich. Inaczej jest w spółdzielniach pracy, gdzie z natury rzeczy towary i usługi sprzedawane są na zewnątrz osobom trzecim, a osiągnięta nadwyżka jest dzielona i dodawana członkom do wynagrodzenia. Trafnie wskazywała na ten element definicja spółdzielni w okresie międzywojennym, gdy celem spółdzielni było **podniesienie zarobku** lub gospodarstwa członków (art. 1 ust. 1 SpU20). Wykładni podlegało wówczas pojęcie zarobku z tej definicji, przy której podkreślano jej rozciągliwe znaczenie. Pozwalało ono organizować pod firmą spółdzielni różnego rodzaju zrzeszenia o charakterze kapitalistycznym, gdyż podniesienie zarobku było wówczas w istocie

rozumiane również jako zwiększenie dochodu z kapitału włożonego do spółdzielni w postaci udziałów i wkładów (por. *Bierzanek*, Prawo spółdzielcze, 1962, s. 21). Nie przekreślało to jednak podstawowej zasady, zgodnie z którą **cel działania spółdzielni musiał być ściśle związany z osobistą działalnością gospodarzą członków**. Z pojęcia spółdzielni należało zatem wyłączać przy rejestracji te zrzeszenia kapitalistyczne, które przynosiły członkom dochód od włożonych kapitałów niezależnie od lub nawet bez ich osobistej działalności gospodarczej (por. orz. SO w Warszawie z 1925 r., OSP 1925, poz. 540, o którym wspomina *Bierzanek*, Prawo spółdzielcze, 1962, s. 21).

27. Należy także podkreślić, że dziś pojęcia zarobkowości i niezarobkowości nie mają ścisłego związku z **odpłatnością lub nieodpłatnością** usług świadczonych przez korporację swoim członkom i osobom trzecim. Zysk może zostać wypracowany nawet wówczas, gdy podstawowe świadczenia korporacja udostępnia klientom nieodpłatnie, na skutek innych zdarzeń gospodarczych ujmowanych w księgach rachunkowych. Dlatego trafnie przy wprowadzaniu w ostatnich latach modelu nowego typu spółdzielni socjalnej ustawodawca zastrzegł, że statutowa działalność spółdzielni socjalnej, w części obejmującej działalność w zakresie społecznej i zawodowej reintegracji członków, może być prowadzona jako statutowa działalność odpłatna lub działalność nieodpłatna (art. 8 ust. 1 SpółSocjU). Cechą specyficzną spółdzielni socjalnej jest natomiast to, że do statutowej działalności odpłatnej stosuje się odpowiednio przepisy PożPubWolontU (art. 8 ust. 2 SpółSocjU). Należy zauważyć, że wyodrębnienie działalności odpłatnej i nieodpłatnej nie zwalnia spółdzielni socjalnej z ogólnych zasad prowadzenia sprawozdawczości finansowej przewidzianych dla spółdzielni, a więc np. z obowiązku wykazywania nadwyżki bilansowej (zysku po opodatkowaniu). Przepis szczególny stanowi jedynie, że prowadzenie przez spółdzielnie socjalne statutowej działalności odpłatnej lub nieodpłatnej wymaga rachunkowego wyodrębnienia tych form działalności w stopniu umożliwiającym określenie przychodów, kosztów i wyników, jednakże z uwzględnieniem przepisowo rachunkowości (art. 9 SpółSocjU). Inne zaś przepisy stanowią o tym, że wypracowana nadwyżka bilansowa nie jest dzielona w żadnej postaci między członków tej spółdzielni.

D. Działalność społeczna spółdzielni

28. Zgodnie z obecną definicją spółdzielni istniejąca spółdzielnia, która zgodnie ze wskazanym w art. 1 § 1 PrSpółdz celem swego istnienia prowadzi wspólną działalność gospodarczą (swoich członków), **może prowadzić** na rzecz swoich członków i ich środowiska działalność społeczną, oświatową lub kulturalną (art. 1 § 2 PrSpółdz). Fakultatywny charakter tego rodzaju działalności został przywrócony w 1994 r. i nawiązuje do rozwiązań przedwojennych. Zgodnie z definicją spółdzielni z 1920 r., służąc zadaniom gospodarczym, spółdzielnia również **mogła mieć na celu** podniesienie poziomu kulturalnego swoich członków (art. 1 ust. 2 SpółU20). Chodzi tu jednak nie tylko o działalność społeczną czy kulturalną, ale o szerszy problem prowadzenia **działalności idealnej** i osiągania celów niegospodarczych (*ideale Zwecke*) przez spółdzielnię, do których zalicza się tradycyjnie cele naukowe, kulturalne, oświatowe, charytatywne, polityczne, religijne, socjalne itp.

29. Nakaz prowadzenia działalności gospodarczej i fakultatywny (zależny od wyboru członków i dodatkowy) charakter działalności społeczno-kulturalnej stanowią istotne cechy odróżniające spółdzielnię od stowarzyszenia. Obrazowo można powiedzieć, że spółdzielnia prowadzi działalność gospodarczą i może **dotatkowo** prowadzić działalność idealną, stowarzyszenie zaś prowadzi działalność idealną, a dodatkowo może również prowadzić wspomagającą ją działalność gospodarczą. Dlatego trafnie wskazano w piśmiennictwie, iż z całokształtu prawa o stowarzyszeniach, dotychczasowej tradycji oraz porównania z celami

innych korporacji, w tym spółek i spółdzielni, należy dojść do wniosku, że istnieje nakaz wskazania w statucie i prowadzenia przez stowarzyszenie działalności zmierzającej do osiągnięcia celów idealnych. Przesądza to o różnicy między stowarzyszeniem a spółdzielnią zmierzającą do określonego celu gospodarczego (por. *P. Zakrzewski*, *Z zagadnień konstrukcji prawnej*, s. 121).

30. Niektóre typy spółdzielni, prowadząc działalność gospodarczą, mają duży pierwiastek społeczny. Przykładowo spółdzielnia socjalna to forma organizacyjno-społeczna, której członkowie łączą działalność gospodarczą z działalnością społeczną przez to, że organizują sobie miejsca pracy, starając się zapewnić sobie i swoim rodzinom materialne podstawy życia (por. *B. Sagan*, *Spółdzielnie socjalne*, art. 1).

31. W poprzednim stanie prawnym i w warunkach narodowego planu gospodarczego, spółdzielnia prowadziła również (tj. obligatoryjnie) **działalność społeczno-wychowawczą** dla stałego podnoszenia kulturalnego poziomu życia i świadomości społecznej swych członków oraz dla dobra Polskiej Rzeczypospolitej Ludowej (art. 1 SpiZwU). Także zgodnie z pierwotnym brzmieniem PrSpółdz spółdzielnia prowadziła zarówno działalność gospodarczą, jak i działalność społeczną i wychowawczą, czyniąc to nadal w określonym przez ustawę kierunku – dla stałego podnoszenia kulturalnego poziomu życia i świadomości społecznej swych członków oraz dla dobra Polskiej Rzeczypospolitej Ludowej (art. 1 PrSpółdz82 w poprzednim brzmieniu). Statut każdej spółdzielni powinien być zatem wyraźnie rozróżniać i odrębnie określać „przedmiot jej działalności gospodarczej i społecznej” (art. 5 § 1 pkt 3 PrSpółdz82 w pierwotnym brzmieniu) oraz „prawa i obowiązki członków” z nimi związane (art. 5 § 1 pkt 6 PrSpółdz82). Jak dobitnie podkreślono w piśmiennictwie, nie można było uznać za spółdzielnię takiej organizacji, która postawiłaby sobie (w statucie) za cel tylko działalność gospodarczą. Choć w pewnych trudnych dla spółdzielni okresach można było ograniczyć czasowo akcję społeczno-wychowawczą, zanik tej działalności w dłuższym okresie był wyraźnie sprzeczny z ustawą spółdzielczą (por. *Gersdorf, Ignatowicz*, *Prawo spółdzielcze*, 1985, s. 19).

31.1. Do rejestru spółdzielni i ich związków wpisywane były jedynie dane o przedmiocie działalności gospodarczej spółdzielni (art. 10 § 1 pkt 2 PrSpółdz82 w pierwotnym brzmieniu), ponieważ ten rodzaj działalności spółdzielni był związany z zawieraniem czynności prawnych i podejmowaniem działań wobec osób trzecich, w przeciwieństwie do **nakierowanej wyłącznie na członków działalności społecznej i wychowawczej**.

31.2. W literaturze podkreślano wówczas, że skoro spółdzielnia została określona jako zrzeszenie społeczno-gospodarcze, zatem działalność społeczno-wychowawcza i działalność gospodarcza spółdzielni to jej dwie, równie zasadnicze funkcje, które powinny być ze sobą powiązane w jedność społeczno-gospodarczą choćby już dlatego, że w warunkach gospodarki nakazowo-rozdzielczej demokratyczna forma zarządzania przez członków „gospodarką spółdzielczą” wymagała aktywności społecznej dla „społecznego gospodarowania” i przez to czyniła działalność gospodarczą spółdzielni przedmiotem działalności społeczno-wychowawczej (por. *Gersdorf, Ignatowicz*, *Prawo spółdzielcze*, 1985, s. 18).

31.3. Naczelna Rada Spółdzielcza określała ogólne kierunki działalności społeczno-wychowawczej organizacji spółdzielczych (uchylony art. 259 pkt 2 PrSpółdz82). Środki na finansowanie działalności społeczno-wychowawczej spółdzielni pochodziły z efektów działalności gospodarczej spółdzielni lub – jak w spółdzielniach mieszkaniowych – z dodatkowych składek członków na ten cel (opłat).

E. Typy spółdzielni w prawie polskim

32. Z uwagi na przedmiot działania spółdzielni oraz rodzaj interesu członków w nich zaspokajanego wyróżnia się **typy spółdzielni**. Znalazły one w różnym stopniu wyraz w normatywnych regulacjach prawa stanowionego. Niektóre typy spółdzielni od początku

otrzymały odrębną regulację w postaci osobnej ustawy, inne do dziś nie doczekały się nawet osobnej wzmianki w ustawie spółdzielczej. W przypadku niektórych rodzajów spółdzielni nieuregulowany typ przez dziesiątki lat funkcjonuje z uwagi na zarejestrowany statut zawierający niezmienniane zasady charakterystyczne dla danego sposobu działania i potrzeb członków.

33. Spółdzielnie funkcjonujące w obrocie prawnym można podzielić na kilka rodzajów:

- 1) spółdzielnie działające na zasadach ogólnych, czyli na podstawie przepisów PrSpółdz i zarejestrowanego statutu;
- 2) spółdzielnie pracy;
- 3) spółdzielnie produkcji rolnej;
- 4) spółdzielnie zrzeszające osoby uprawnione do tworzenia grup producentów rolnych;
- 5) spółdzielnie mieszkaniowe;
- 6) spółdzielnie socjalne;
- 7) spółdzielnie rzemieślnicze;
- 8) spółdzielcze kasy oszczędnościowo-kredytowe;
- 9) banki spółdzielcze.

34. Pierwotne brzmienie PrSpółdz składało się z dwóch części. Część pierwsza zatytułowana „Spółdzielnie” obejmowała dwa tytuły. W tytule I pt. Przepisy wspólne ustawodawca uregulował ogólny model spółdzielni. Sąd Najwyższy wskazał, że ze względu na **swoistość niektórych rodzajów spółdzielni** wspomniane przepisy nie były, i także obecnie nie są, w pełni adekwatne do tych spółdzielni, stąd też ustawodawca w sposób szczególny uregulował łączące się z nimi stosunki prawne. Uczyniła to wówczas już w tytule II pt. Przepisy szczególne dla spółdzielni produkcji rolnej, spółdzielni kółek rolniczych, spółdzielni pracy i spółdzielni mieszkaniowych. Odpowiedzi na pytania dotyczące tych rodzajów spółdzielni należy przede wszystkim poszukiwać w przepisach szczególnych, dopiero gdyby te przepisy nie zawierały w tym względzie żadnych postanowień, należałoby sięgnąć do przepisów ogólnych zgodnie z paremią *lex specialis derogat legi generali* (por. uchw. SN z 28.2.1989 r., III CZP 8/89, Legalis). Stanowisko to zachowuje dziś swoją aktualność przy zastrzeżeniu, że problematykę spółdzielni mieszkaniowych reguluje odrębna ustawa SpMieszkU.

35. Istnieje wiele rodzajów spółdzielni działających obecnie na zasadach ogólnych, czyli na podstawie przepisów PrSpółdz, i zarejestrowanego statutu, w którym charakterystyczne rozwiązania regulowane są w treści obowiązkowych i fakultatywnych postanowień statutowych (por. **spółdzielnie rybackie, spółdzielnie turystyczne, spółdzielnie fryzjerskie, spółdzielnie lekarzy** itp.). Statuty niektórych spółdzielni oparte są na trwałych rozwiązaniach charakterystycznych dla danego rodzaju działalności już od ponad 100 lat (np. **spółdzielnie mleczarskie**), które wszakże do dziś nie zostały skodyfikowane. Przykładowo **spółdzielnia spożywców** „Społem” działa na podstawie przepisów PrSpółdz oraz zarejestrowanego statutu. W ostatnim czasie badania statystyczne wykazują rozwój inicjatyw w ramach ruchu kooperatyw spożywców, które na zasadzie wzajemnościowej organizują nabywanie i sprzedaż towarów (por. uchwałę Nr 164 RM z 12.8.2014 r. w sprawie przyjęcia programu pod nazwą „Krajowy Program Rozwoju Ekonomii Społecznej”, M.P. z 2014 r. poz. 811).

36. Ustawa – Prawo spółdzielcze wyodrębnia przepisy dotyczące spółdzielni pracy (dział III tytułu II PrSpółdz). Przedmiotem gospodarczej działalności **spółdzielni pracy** jest prowadzenie **wspólnego przedsiębiorstwa** na podstawie **osobistej pracy członków** (art. 181 PrSpółdz). W tym przepisie wskazana została normatywna cecha spółdzielni pracy odróżniająca ją od innych typów i rodzajów spółdzielni. Ustawowy zwrot „przedsiębiorstwo” został użyty w znaczeniu funkcjonalnym i przedmiotowym. Pod względem funkcjonalnym pojęcie to oznacza **rodzaj działalności gospodarczej** (np. produkcję dóbr, handel, usługi),